

Izvještaj za brzu procjenu sigurnosti opskrbe hranom za ranjive grupe stanovništva

u Bosni i Hercegovini

UJEDINJENE NACIJE
BOSNA I HERCEGOVINA

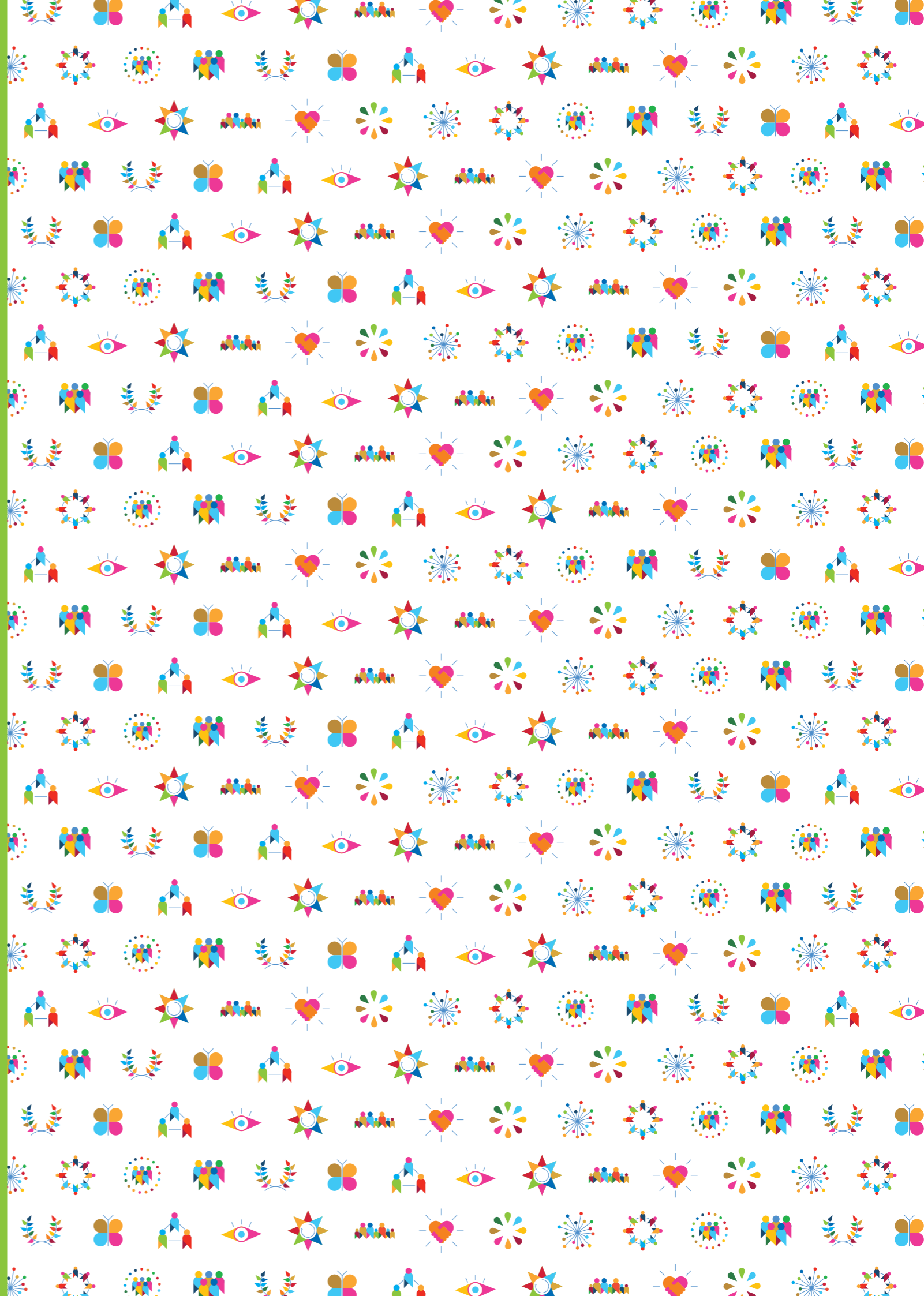

JOINT SDG FUND

"Brza procjena sigurnosti opskrbe hranom za ranjive grupe stanovništva u Bosni i Hercegovini" je istraživanje provedeno 2022. godine od strane Razvojnog programa UN-a u Bosni i Hercegovini (UNDP) u okviru zajedničke UN-ove intervencije "Jačanja otpornosti BiH da odgovori na rast nesigurnosti u prehrambenom sektoru i pristupu hrani ranjivih kategorija stanovništva", koja je podržana od strane Zajedničkog fonda Ujedinjenih nacija za Ciljeve održivog razvoja.

Stavovi izraženi u ovom istraživanju ne održavaju nužno stavove Ujedinjenih nacija ili UNDP-a.

Februar 2022.

Sadržaj

1. Izvršni sažetak	6	4. Rezultati	21
1.1 Glavni nalazi	6	4.1 Kvantitativno istraživanje – anketa	22
1.1.1 Kvantitativni pokazatelji	6	4.2 Kvalitativno istraživanje – fokus grupe	34
1.1.2 Kvalitativni pokazatelji – fokus grupe	8	4.2.1 Sigurnost dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti opskrbe hranom i vremenska dinamika u zadnjih 3 godine	34
1.1.3 Kvalitativni pokazatelji – dubinski intervjui s informisanim predstavnicima institucija i organizacija	10	4.2.2 Zabrinutost oko sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti opskrbe hranom u skorijoj budućnosti	35
1.2 Glavne preporuke	11	4.2.3 Količina i raznovrsnost dostupne hrane	36
2. Pozadina istraživanja	12	4.2.4 Otpornost i načini suočavanja s nedostatkom dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	37
3. Metodologija istraživanja	13	4.3 Dubinski intervjui s informisanim predstavnicima institucija i organizacija	38
3.1 Analiza dostupnih relevantnih statističkih podataka	13	4.3.1 Sigurnost dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti opskrbe hranom u skorijoj budućnosti	38
3.2 Kvantitativno istraživanje – anketa	13	4.3.2 Izvori informacija i podataka o dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	39
3.2.1 Metoda prikupljanja podataka	13	4.3.3 Glavni uzroci nesigurnosti u dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	39
3.2.2 Upitnik	14	4.3.4 Najugroženije kategorije stanovništva	39
3.2.3 Postupak uzorkovanja ispitanika	15	4.3.5 Problem stigmatizacije	40
3.2.4 Organizacija prikupljanja podataka	17	4.3.6 Kapaciteti javnih institucija i nevladinih organizacija da se bave problemom dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti	40
3.2.5 Obrada i analiza podataka	18	4.3.7 Ranjive grupe i uključenost u sistem socijalne zaštite	41
3.3 Kvalitativno istraživanje – fokus grupe	18	4.3.8 Programi rada i rad institucija i organizacija	41
3.3.1 Dizajn istraživanja	18	4.3.9 Mehanizmi suočavanja s problemom sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	42
3.3.2 Regrutacija učesnika	19	4.3.10 Politike u borbi protiv problema sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	42
3.3.3 Moderacija	19	4.3.11 Pomoć u borbi protiv problema sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane	43
3.3.4 Vodič za diskusiju	19	4.3.12 Prijedlozi mjera i aktivnosti	43
3.3.5 Organizacija fokus grupa	19	Aneks 1 – Upitnik za pojedince i domaćinstva za anketu	44
3.4 Dubinski intervjui s ključnim informisanim osobama	20	Aneks 2 – Vodič za diskusiju fokus grupe	50
3.4.1 Struktura dubinskih intervjua	20	Aneks 3 – Vodič za dubinske intervjue s ključnim informatorima	51
3.4.2 Odabir učesnika istraživanja	20	Aneks 4 – Struktura uzorka za anketu	53
3.4.3 Intervjui	20	Aneks 5 – Struktura participanata u fokus grupama	57
3.4.4 Organizacija	20		
3.4.5 Vodič za intervjue	20		
3.5 Glavni izazovi u implementaciji istraživanja	21		

1. Izvršni sažetak

U ovom izvještaju prezentiramo prve rezultate studije brze procjene nivoa sigurnosti opskrbe hranom za ranjive grupe stanovništva u Bosni i Hercegovini (BiH), kako za one koje su obuhvaćene sistemom socijalne zaštite i socijalnih usluga, tako i za one grupe koje nisu.

U ovom izvršnom sažetku prezentiramo detaljne rezultate studije organizovane u dvije glavne cjeline: glavni nalazi i preporuke. Radi lakšeg razumijevanja glavnih poruka ovog istraživanja, u svakoj od cjelina smo nalaze i preporuke podijelili po posebnim sekcijama, organizovanim oko metoda korištenih u prikupljanju podataka kao i glavnih tematskih oblasti koje su zahvaćene istraživačkim mjernim instrumentima.

Jedan od glavnih nalaza ove studije jeste da se pitanje sigurnosti opskrbe hranom u BiH u odnosu na 3 glavna kriterija (dostupnost/raspoloživost, pristupačnost i stabilnost raspoloživosti) svodi na sljedeće:

- > **U BiH ima dovoljno hrane na raspolaganju**, u prodavnicama, na pijacama, tržnicama te u okviru samostalnih poljoprivrednih gazdinstava.
- > **Glavni problem sigurnosti opskrbe hranom u BiH jeste da pripadnici ranjivih grupa nemaju dovoljno novca** kako bi sebi i svojim domaćinstvima osigurali redovnu i raznovrsnu ishranu.
- > **Aspekt stabilnosti raspoloživosti hrane** je relevantan u BiH samo u vezi s trenutnom ekonomskom nestabilnošću prouzrokovanom prije svega **velikom inflacijom cijena prehrambenih proizvoda** i s tim povezanim rastom cijena energenata, lijekova, što najviše utiče na mogućnost pripadnika ranjivih grupa da odvoje dovoljno novca za hranu.

Prezentirani rezultati su bazirani na istraživanju u kojem smo koristili više različitih metoda prikupljanja i analiziranja podataka: analiza postojećih sličnih istraživanja, anketa na prigodnom uzorku pripadnika različitih ranjivih kategorija širom BiH, pojedinaca i domaćinstava, grupne diskusije s pripadnicima ranjivih grupa te dubinski intervjui s predstavnicima institucija i organizacija koje se bave pitanjem sigurnosti opskrbe hranom u BiH.

Cijeli izvještaj je strukturiran kroz sljedeće glavne cjeline:

- Detaljan opis svrhe, predmeta i ciljeva ovog istraživanja
- Opis korištene metodologije istraživanja
- Detaljni rezultati istraživanja
- Pripadajući aneksi, računajući i bazu podataka ankete, transkripcije fokus grupa i dubinskih intervjua, te statističku analizu ankete u formi krostabelarnog pregleda rezultata.

1.1 Glavni nalazi

Glavni nalazi su organizovani na osnovu dvije glavne metode prikupljanja podataka: kvantitativni pokazatelji, gdje su prezentirani brožani podaci iz ankete, i kvalitativni pokazatelji gdje su korištene informacije dobijene iz kvalitativnog dijela istraživanja – fokus grupa i dubinskih intervjua¹.

1.1.1 Kvantitativni pokazatelji

Glavni kvantitativni pokazatelji u ovom istraživanju su prezentirani u okviru 3 glavna kompozitna rezultata kreirana u formi 3 indeksa: indeks opće sigurnosti opskrbe hranom za pojedince i njihova domaćin-

¹ Detaljan opis istraživačkih instrumenata iz kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja je prezentiran u aneksima: Aneks 1 – Upitnik za pojedince i domaćinstva, Aneks 2 – Vodič za diskusiju za fokus grupe, Aneks 3 – Vodič za dubinske intervjue.

stva, indeks sigurnosti opskrbe hranom odraslih i indeks sigurnosti opskrbe hranom za djecu. Sva tri indeksa kombinuju odgovore na 18 specifičnih pitanja koja su korištena u upitniku. Na svako od 18 pitanja predloženi odgovori koji su afirmativni se kodiraju kao 1 bod. Zatim se vrši sumiranje svih bodova zavisno od toga koja pitanja ulaze u koji indeks. Na osnovu ukupne sume bodova za svaki od tri indeksa se vrši kategorizacija ispitanika/domaćinstva u sljedeće 4 glavne kategorije:

- Visoka sigurnost opskrbe hranom
- Marginalna sigurnost opskrbe hranom
- Niska sigurnost opskrbe hranom
- Vrlo niska sigurnost opskrbe hranom

Ispitanici koji se nalaze u kategoriji niske ili vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom su zapravo ugroženi, dok ispitanici koji se nalaze u kategoriji visoke ili marginalne (granične) sigurnosti opskrbe hranom nisu ugroženi. Detaljniji opis kreiranja ovih indeksa je dat u opisu metodologije kvantitativnog istraživanja, u dijelu koji se odnosi na opis upitnika.

Sva tri indeksa su posebno analizirana u odnosu na glavne socio-demografske varijable bitne za ovo istraživanje. Za analizu po pojedincima to su prije svega geografsko-administrativna podijeljenost po entitetima i Brčko distriktu BiH, spolu, godinama starosti i pripadnosti jednoj od dvije glavne ranjive kategorije ispitanika. Za domaćinstva su tu dodatno razmatrani tip naselja, broj članova domaćinstva, broj djece te da li je žena glava domaćinstva ili ne.

U detaljnijoj analizi su prezentirana istraživanja i po drugim socio-demografskim varijablama.

Samoprocjena vlastite ugroženosti kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom

32,6% ispitanih pojedinaca svrstava sebe u kategoriju osoba koje su ugrožene kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom, tvrdeći da često ili ponekad nemaju dovoljno hrane. Ne čini se da postoji statistički značajna razlika po entitetima u kategoriji ispitanika koji tvrde da često ili ponekad nemaju dovoljno hrane. Kada je u pitanju broj žena i muškaraca koji tvrde da često ili ponekad nemaju dovoljno hrane, nema značajne razlike (32,6% muškaraca i 32,9% žena).

U kategoriji ispitanika koji tvrde da često ili ponekad nemaju dovoljno hrane ne postoji statistički značajna razlika između pripadnosti dvjema kategorijama ranjivih grupa – ugrožene grupe stanovništva koje su u sistemu socijalne zaštite i ugrožene grupe stanovništva koje su izvan sistema socijalne zaštite.

Procjena ugroženosti po osnovu indeksa sigurnosti opskrbe hranom

Opći indeks sigurnosti opskrbe hranom

Opći indeks sigurnosti opskrbe hranom ukazuje na to da u kategoriju ugroženih ispitanika spada njih 77,7%. Kada je u pitanju kategorija samoprocjene niske sigurnosti opskrbe hranom, postoji nešto više ispitanika u FBiH, njih 40,8%, u poređenju s brojem ispitanika u RS – 30,5%. Gledano kroz rodnu prizmu, 36% ispitanih žena u odnosu na 27,3% ispitanih muškaraca spada u kategoriju vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom.

Posmatrano po godinama starosti, znatno je veći procenat ispitanika u kategoriji od 35 do 44 godine u kategoriji vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom. Međutim, ispitanici stariji od 45 godina starosti u znatno većoj mjeri se nalaze u kategoriji sigurnosti opskrbe hranom.

Posmatrano po kategorijama, u kategoriji ispitanika koji nisu uključeni u sistem socijalne zaštite imamo ukupno njih 72,6% koji su ugroženi. Za razliku od njih, u kategoriji ispitanika koji su uključeni u sistem socijalne zaštite, imamo nešto manji broj onih koji su ugroženi, njih 65,3%.

Indeks sigurnosti opskrbe hranom odraslih

Indeks sigurnosti opskrbe hranom odraslih ukazuje na to da 64% odraslih ispitanika spada u kategoriju ugroženih. U FBiH se radi o 69% njih, a u RS 57,9% odraslih ispitanika koji su ugroženi kad je riječ o sig-

urnosti opskrbe hranom.

Nema statistički značajnih rodni razlika po svim posmatranim nivoima sigurnosti opskrbe hranom. Kada se radi o tome da li je ispitanik obuhvaćen sistemom socijalne zaštite, čini se da je u kategorijama ugroženosti kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom više onih koji nisu uključeni u sistem socijalne zaštite u odnosu na one koji su uključeni u taj sistem.

Indeks sigurnosti opskrbe hranom djece

Vrlo je mali procenat ispitanika (manje od 3%) koji spada u kategoriju ugroženih kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom za djecu. To potvrđuje i nalaz iz kvalitativnog dijela istraživanja koji kaže „da će odrasli radije gladovati kako bi djeci mogli osigurati dovoljno hrane“. Prema nalazima istraživanja, sigurnost opskrbe hranom djece trenutno nije ugrožena u BiH. Nisu evidentirane statistički bitne razlike kada je u pitanju entitet i spol.

Kada su u pitanju godine starosti, izdvajaju se dvije kategorije ispitanika kod kojih je znatno veći procenat onih koji spadaju u kategoriju niske sigurnosti opskrbe hranom. To su kategorije od 18 do 24 i od 35 do 44 godine.

Posmatrajući sigurnost opskrbe hranom djece u kontekstu obuhvata sistema socijalne zaštite, nema statistički značajnih razlika između dvije kategorije (pojedinci s djecom koji su obuhvaćeni sistemom socijalne zaštite i oni koji nisu obuhvaćeni tim sistemom).

Opći indeks sigurnosti opskrbe hranom domaćinstava

Osim indeksa sigurnosti opskrbe hranom pojedinaca, provedena je i analiza općeg indeksa sigurnosti opskrbe hranom po karakteristikama domaćinstava. Posmatrane karakteristike su geografsko-administrativna lokacija, ukupan broj članova, broj djece te da li se žena nalazi na čelu domaćinstva ili ne.

Kao i u slučaju analize pojedinaca, postoji neznatna razlika između entiteta, gdje FBiH ima nešto više domaćinstava u kategoriji niske sigurnosti opskrbe hranom u odnosu na RS. Također se čini da je nešto više domaćinstava u gradskim područjima u odnosu na seoska područja koja se nalaze u kategoriji niske ili vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom.

Općenito je veći broj domaćinstava u kojima je žena glava domaćinstva u kategoriji niske i vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom (ukupno 78,1%) u odnosu na domaćinstva u kojima žena nije glava domaćinstva (ukupno 65,6%).

1.1.2 Kvalitativni pokazatelji – fokus grupe

Kvalitativni pokazatelji su zapravo glavni nalazi iz 5 grupnih fokus diskusija održanih u Zenici, Sarajevu, Brčko distriktu BiH, Mostaru i Banjaluci s učesnicima koji pripadaju nekoj od ranjivih grupa stanovništva.

Vodič za diskusiju je organizovan u 18 pitanja koja su identična pitanjima koja su se koristila kao kvantitativni pokazatelji u anketi, s tom razlikom da ispitanicima nisu bili ponuđeni odgovori nego su oni odgovarali svojim riječima. Stoga, s kvantitativnim pokazateljima smo dobili konkretne brojeve, dok smo s kvalitativnim pokazateljima pokušali razumjeti način razmišljanja pripadnika ranjivih grupa.

Rezultati kvalitativnog istraživanja su prikazani kroz tematske cjeline Vodiča za diskusiju.

Sigurnost dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti opskrbe hranom u zadnje tri godine

Svi učesnici isključivo ukazuju na to da je glavni problem sigurnosti opskrbe hranom u BiH povezan s njenim troškovima. Analiza ukazuje na to da se hrana uglavnom može nabaviti, dostupna je u prodavnicama i na pijacama i iz drugih izvora (vrlo malo iz vlastite proizvodnje), ali je nedovoljno novca da se ona kupi.

Ono što je potrebno naglasiti jeste da niko u fokus grupama ne potvrđuje da je bio u situaciji da nema

dovoljno hrane ili da je baš gladovao. Međutim, svi ispitanici se slažu u ocjeni da se situacija rapidno pogoršava, pogotovo u zadnjih 10 mjeseci.

Kada se poredi situacija s dostupnošću hrane sada i u martu 2021, opća je ocjena da je situacija vezano za cijene hrane sada znatno lošija nego tada, u vrijeme pandemije Covid-19. Mada je na početku pandemije bilo situacija da su neki proizvodi naglo poskupili i da ih nije bilo dovoljno u prodavnicama. Za većinu učesnika sadašnja situacija se ne može porediti s onom iz 2019. godine. Svi imaju osjećaj kao da se tada radilo o nekom „drugom životu“. Život za vrijeme pandemije je bio bolji nego sada u smislu cijena prehrambenih proizvoda, a kamoli u godinama prije nje, kada su cijene svih neophodnih potrepština bile stabilne i kada se za puno manje novca moglo kupiti puno više hrane.

Zabrinutost oko sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti opskrbe hranom u skorijoj budućnosti

Bez izuzetka, svi učesnici su zabrinuti da će oni i njihovo domaćinstvo ostati bez hrane prije nego što osiguraju novac za njenu kupovinu u skorijoj budućnosti. Oni očekuju da će cijene prehrambenih namirnica i dalje rasti, pogotovo onih osnovnih te da njihovi skromni prihodi to ne mogu pratiti.

Niko ne smatra da će oni ili njihovi članovi porodice doslovno ostati gladni, ali su uvjereni da će povećanje cijena hrane dovesti do toga da će kupovati samo najosnovnije namirnice potrebne za preživljavanje. Ono što ih brine jeste da vrlo malo njih očekuje da će imati veća primanja koja bi mogla pratiti rast cijena hrane.

Količina i raznovrsnost dostupne hrane

Učesnici su izjavili da su u svom domaćinstvu bili u situacijama da su ranije potrošili hranu kupljenu za jedan određeni period, a nisu imali novca za kupovinu dodatne hrane. To se sada već dešava na sedmičnom nivou, dok se to ranije dešavalo na mjesečnom nivou.

Većina učesnika tvrdi da im uvijek nešto nedostaje kada je u pitanju hrana i ne očekuju da će se to promijeniti u skorije vrijeme. Ogroman broj učesnika, bez obzira na njihov socio-ekonomski status, odgovara negativno na pitanje o tome da li sebi mogu priuštiti uravnotežen obrok. Oni se najviše žale na nedostatak mesa i mesnih prerađevina, te nedostatak voća i mliječnih prerađevina. Uglavnom se koriste osnovne povrtnice: krompir, luk, kupus, grah, dok je primjetan nedostatak ostalog povrća.

Kako bi se uštedjelo na hrani, uglavnom dolazi do smanjivanja i preskakanja obroka. Roditelji najčešće nauštrb svog obroka štede kako bi mogli djeci osigurati dovoljno hrane. Neki učesnici su priznali da su ipak znali biti gladni u zadnje vrijeme jer nisu imali dovoljno hrane za redovne obroke.

Ono što je potrebno naglasiti jeste da su samohrane majke i samohrani očevi, kao i porodice s djecom općenito, te samci starije dobi zapravo najugroženiji, bez obzira na to da li primaju neku vrstu socijalne pomoći ili ne.

Niko od ispitanika nije eksplicitno potvrdno odgovorio da je u posljednjih 12 mjeseci bio doslovno gladan.

Otpornost i strategije suočavanja s nedovoljnom dostupnošću, pristupačnošću i stabilnošću opskrbe hranom

Kada su u pitanju otpornost i strategije suočavanja s opskrbom hranom, za najveći broj učesnika je glavni izazov manjak finansijskih sredstava. Oni uglavnom posuđuju novac (od komšija, prijatelja, rodbine) kako bi osigurali kontinuiranu ishranu. Neki se oslanjaju na direktnu pomoć komšija – npr. dnevni obrok koji im pruže komšije. Vrlo značajan izvor pomoći jesu članovi porodice i rodbina iz dijaspore. Neki od učesnika se snalaze tako što obrađuju komad zemlje (bilo njihov, bilo pod zakup) i sl., dok se neki od njih hrane u narodnim kuhinjama.

U cjelini gledano, učesnici najviše očekuju pomoć kroz neformalne kanale – od komšija, rodbine i prijatelja te od humanitarnih organizacija kao što su Crveni krst, Mozaik i slično. Kada se radi o pomoći vlasti, vrlo se ironično i cinično osvrću na tu pomoć. Oni smatraju da bi vlast trebala ponuditi puno toga,

ali ne očekuju da su ovdašnji političari to u stanju uraditi.

U suštini, glavna strategija suočavanja s opskrbom hranom je pažljivo planiranje svih troškova, štednja na svemu, pa i na hrani te preživljavanje „od danas do sutra“. Mišljenja su da je trenutno neophodno osigurati minimalno 10 KM dnevno po članu porodice da bi se samo pokrili troškovi hrane na mjesečnoj osnovi.

Ono što najviše zabrinjava učesnike u pogledu budućnosti jeste porast cijena. Smatraju da će hrane biti, ali ne i novca da se ona kupi.

1.1.3 Kvalitativni pokazatelji – dubinski intervjui s predstavnicima institucija i organizacija

Kada su u pitanju intervjui s informisanim predstavnicima institucija i organizacija koje se bave pružanjem direktne ili indirektno pomoći pripadnicima ranjivih kategorija stanovništva, Vodič za diskusiju je sadržavao neka slična pitanja s obzirom na to da smo željeli uporediti mišljenja i stavove ove grupe s mišljenjima i stavovima samih pripadnika ranjivih grupa.

Kada je u pitanju opis situacije vezano za svaki element sigurnosti opskrbe hranom u Bosni i Hercegovini, ili lokalitet na kojem rade, sa stanovišta njihovog rada i rada njihove organizacije, preovladava isto uvjerenje da je hrana dostupna svima, samo je pitanje u kojoj količini i kvalitetu. Oni se slažu s tim da problem nije u sigurnosti opskrbe hranom, nego u značajno smanjenoj kupovnoj moći.

Ono što informisani predstavnici posebno naglašavaju jeste i problem neadekvatnog targetiranja ugroženih kategorija stanovništva programima podrške, kako bi pomoć zaista došla do onih kojima je najpotrebnija. Naglašavaju i potrebu da se naprave kvalitetni programi gdje bi ljudi koji imaju višak hrane zapravo donirali tu hranu onima koji je nemaju dovoljno.

Vezano za vremensku dinamiku, slažu se svi da je u odnosu na period od prije godinu dana, u periodu pandemije Covid-19, današnja situacija bolja kada je u pitanju dostupnost hrane u smislu raznovrsnosti dostupnih prehrambenih proizvoda, ali lošija s obzirom na cijene tih proizvoda. U periodu prije pandemije cijene namirnica su bile i povoljnije, i što je posebno istaknuto, stabilne, tj. nije bilo značajnog rasta cijena.

Informisani predstavnici nalaze da su glavni pokretači problema kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom uvoz i neulaganje u domaću privredu i poljoprivredu. Domaći resursi kojih imamo u značajnoj mjeri nisu iskorišteni, niti postoje zakonske regulative koje bi mogle riješiti ovaj problem.

Kao glavnog krivca trenutnog stanja, informisani predstavnici navode lošu politiku na svim nivoima vlasti, neregulisano pitanje donacija hrane, gdje je tržišnim centrima jeftinije baciti hranu koja je pred istekom roka nego je donirati, jer se i na doniranu hranu plaća 17% PDV-a. To je u pojedinim zemljama EU zakonski regulisano u korist krajnjeg korisnika tj. osoba u potrebi.

Po mišljenju informisanih predstavnika, najugroženije kategorije stanovništva su stara i iznemogla lica, penzioneri, zatim nezaposlene osobe ili porodice u kojima radi jedna ili nijedna osoba. Tu je i boračka populacija, pripadnici romske populacije, ali i osobe srednje životne dobi koje su ostale bez posla.

Ukoliko ove ranjive kategorije i ostvaruju neku vrstu socijalne pomoći, ona je izuzetno niska i nedovoljna, a do drugog posla teško dolaze zbog životne dobi. Inače se svi predstavnici slažu s tim da je veoma značajan udio populacije ugrožen upravo zbog velike raslojenosti društva na izuzetno bogate i one koji su u potrebi ili na pragu da postanu osobe u potrebi.

U ovoj grupi ispitanika – predstavnika institucija i organizacija, istražili smo problem stigmatizacije korisnika javnih kuhinja i osoba u potrebi. Ti ispitanici se slažu s tim da problem stigmatizacije postoji, mada su njihova mišljenja u vezi s tim donekle podijeljena.

Većina ispitanika smatra da postoje određene alternative javnim kuhinjama, kroz druge vrste pomoći (slanje novčane pomoći umjesto paketa s hranom), preko drugih institucija kao što su domovi za stare i nemoćne te preko određenih nevladinih organizacija.

Većina njih smatra da javne institucije imaju dovoljno kapaciteta, ali ne i volje da se bave ovim problemom, odnosno da one javne institucije koje se žele baviti ovim problemom to ne mogu, jer su ograničene budžetima koje ne usvajaju direktno, čime se marginalizuje problem socijalne pomoći, jer se prioriteti određuju kroz političke interese.

Navodi se i nedostatak inovativnosti; svi programi se prepisuju iz godine u godinu, a sve promjene koje su ostvarene pojedina udruženja realizuju u saradnji sa stranim humanitarnim organizacijama. Izdvaja se i pitanje ingerencije pojedinih institucija koje nemaju direktan uticaj na problem sigurnosti opskrbe hranom.

Kapaciteti nevladinih organizacija su različiti. Prisutna je saradnja među pojedinim organizacijama u realizaciji različitih projekata pomoći u hrani i drugim sredstvima, ali se naglašava da sve organizacije iz ovog sektora zavise od donacija, dok sistematskog rješenja nema.

Kako je jedan od ispitanika naveo, nevladine humanitarne organizacije samo djelimično otklanjaju simptome, ali ne rješavaju problem, jer je daleko više onih koji su u potrebi nego što to mogu zadovoljiti institucije/organizacije iz nevladinog sektora.

Također, većina ispitanika smatra da ima mnogo više ljudi koji su u stanju potrebe, a izvan su formalne mreže socijalne pomoći iz tog razloga što ne ispunjavaju zakonske uslove da je dobiju, jer mnogi ljudi ne žele da se zna da im je potrebna pomoć i stide se potražiti tu pomoć. Neki čak nemaju ni kvalitetan pristup bilo kojem vidu pomoći, jer nemaju mogućnost da se bilo kome za nju obrate s obzirom na to da žive u nekim udaljenim mjestima, i sl.

Mnogi smatraju da su zakonski okviri prepreka pri dobijanju neke adekvatnije pomoći. Pedagogica iz jedne škole je navela i primjer da djeca koja primaju dječiji dodatak nemaju pravo da se prijave i za besplatnu užinu u školi.

Na pitanje o tome koji su najvažniji mehanizmi koje ljudi koji se suočavaju s nesigurnošću opskrbe hranom mogu koristiti kako bi se nosili s poteškoćama u vezi s opskrbom hranom, većina ispitanika se slaže da bi to trebale biti državne institucije. Također, smatraju da su to i humanitarne organizacije, te da ljudi trebaju imati sigurnost u tom smislu da se imaju kome obratiti i svi su se složili s tim da bi to trebali biti Centar za socijalni rad, Crveni krst i druge humanitarne organizacije.

Svi ispitanici stavljaju akcenat na jačanje poljoprivredne proizvodnje.

1.2 Glavne preporuke

Glavne preporuke ovog istraživanja su direktno bazirane na preporukama samih pripadnika najugroženijih kategorija društva te informisanih pripadnika organizacija i institucija koje pružaju pomoć tim kategorijama društva.

Po mišljenju učesnika istraživanja – predstavnika institucija i organizacija, ono što je potrebno uraditi da bi oni i njihova domaćinstva imali sigurnost u opskrbi hranom u narednom periodu jeste:

1. obuzdati inflaciju, rast cijena osnovnih životnih namirnica;
2. pružiti konkretniju finansijsku pomoć najugroženijim kategorijama stanovništva;
3. ukinuti PDV na osnovne životne namirnice;
4. osigurati najugroženijim kategorijama stanovništva neke poslove koje mogu i žele raditi;
5. kontrolisati cijene goriva, plina, ogrjeva, preko ukidanja akciza;
6. osigurati da centri za socijalni rad više obilaze ugrožene porodice na terenu i da se više angažuju u pružanju pomoći, materijalne i savjetodavne.

Po mišljenju informisanih pripadnika organizacija i institucija koje pružaju pomoć najugroženijim kategorijama društva, glavne su sljedeće preporuke:

1. adekvatno targetiranje najugroženijih kategorija stanovništva kroz programe podrške, kako bi pomoć zaista došla do onih kojima je najpotrebnija;
2. kreiranje takvih programa u kojima će se spajati oni koji imaju višak hrane s onima koji imaju manjak hrane;
3. ohrabivanje svih građana i pravnih lica da doniraju višak hrane;
4. maksimalno ohrabivanje i poticanje domaće proizvodnje hrane;
5. regulisanje pitanja donacija hrane, kako je to urađeno u pojedinim zemljama EU u korist krajnjeg korisnika tj. osoba u potrebi;
6. poboljšanje rada javnih kuhinja, posebno u smislu raznovrsnosti hrane;
7. uvezivanje različitih dobrotvornih organizacija i institucija, s ciljem ravnopravnije raspodjele pomoći ljudima u potrebi;
8. jačanje određenih alternativa javnim kuhinjama, kroz druge vrste pomoći (slanje novčane pomoći umjesto paketa s hranom), preko drugih institucija kao što su domovi za stare i nemoćne te preko određenih nevladinih organizacija;
9. povećanje inovativnosti programa podrške najugroženijim kategorijama stanovništva;
10. kreiranje kvalitetnih i pouzdanih socijalnih karti ugroženog stanovništva;
11. unapređenje zakonskih i podzakonskih rješenja za ostvarivanje prava na pomoć;
12. davanje poticaja od strane države za proizvodnju hrane i poljoprivrednu proizvodnju.

2. Pozadina istraživanja

Glavna svrha ove studije jeste brza procjena nivoa sigurnosti opskrbe hranom za najugroženije grupe stanovništva u Bosni i Hercegovini, kako za one koje su obuhvaćene sistemom socijalne zaštite i socijalnih usluga, tako i za one grupe koje nisu.

Na osnovu prikupljenih podataka želimo steći uvide u pitanje sigurnosti opskrbe hranom ranjivih grupa u smislu konkretnih kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja.

Glavni cilj ove brze procjene je da se prikupe odgovarajući kvantitativni i kvalitativni podaci i informacije od ciljnih grupa i relevantnih učesnika kako bi se razumjeli zahtjevi i trendovi u smislu:

- > **dostupnosti hrane** (redovnost i raznovrsnost ishrane; sezonska dinamika koja utiče na dostupnost hrane).
- > **pristupačnosti hrane** (ekonomska dostupnost – cijena hrane; fizički pristup tržnicama/prodavnicama kvalitetne hrane; pristup prehrambenim uslugama itd.);
- > **stabilnosti raspoloživosti hrane** (da li je sigurnost pristupa hrani pod uticajem ili je prekinuta klimatskim ili vremenskim neprilikama, političkim uslovima, ekonomskim okolnostima i drugim faktorima).

Metodološki okvir za provođenje ove procjene je osmišljen tako da obuhvati strategije suočavanja i rješenja koje koriste ranjive grupe stanovništva u područjima od interesa koja su gore istaknuta.

Konačno, metodološki pristup koji je primijenjen osigurava prikupljanje rodno osjetljivih podataka te vrši procjenu rodno diferenciranih uticaja na dostupnost hrane, fokusirajući se pri tome na dimenziju rodne ravnopravnosti u nalazima te mapiranje snaga i ranjivosti prije svega žena.

Koliko nam je poznato, procjena sigurnosti opskrbe hranom u BiH se provodi prvi put primjenom ove metodologije brze procjene. Do sada su podaci o sigurnosti opskrbe hranom u BiH bili dostupni marginalno, u sklopu drugih istraživanja, ali samo kroz neka pitanja, i to obično na reprezentativnom uzorku svih građana u BiH.

Rezultati prezentirani u ovoj studiji se isključivo odnose na trenutnu procjenu situacije sigurnosti opskrbe hranom najugroženijih kategorija stanovništva, onako kako su te kategorije definisane projektnom metodologijom. Navedeni rezultati se ne mogu generalizirati na cijelu populaciju odraslih građana u BiH.

3. Metodologija istraživanja

U ovom istraživanju korištene su sljedeće metode prikupljanja podataka:

- > Opći pregled dokumentacije i dostupnih relevantnih statističkih podataka
- > Kvantitativna anketa – intervjui (fiksni telefon/mobilni telefon/licem u lice) s predstavnicima/domaćinstvima iz ranjivih grupa stanovništva
- > Kvalitativno istraživanje – fokus grupe (s predstavnicima/domaćinstvima iz ranjivih grupa stanovništva)
- > Dubinski intervjui s ključnim informisanim osobama (npr. predstavnicima centara za socijalni rad; statističkim agencijama, dobrotvornim/vjerskim organizacijama; mjesnim zajednicama; donatorima koji djeluju u ovim oblastima pružanja pomoći stanovništvu, itd.).

Općenito govoreći, metodologija brze procjene zahtijeva korištenje triangulacije različitih metoda prikupljanja podataka. To je posebno potrebno u situaciji kada se ova brza procjena provodi u okruženju uticaja rata u Ukrajini na globalne lance snabdijevanja gorivom i hranom, efektima pandemije, te rastuće inflacije cijena hrane i energije.

Detaljan opis metodologije korištenje za potrebe ovog istraživanja dat je u Aneksu 1.

3.1 Analiza dostupnih relevantnih statističkih podataka

Prilikom ove analize fokusirali smo se na to da pronađemo i analiziramo neke postojeće izvore podataka. Ovu analizu podataka smo naknadno pokušali obogatiti i podacima dobijenim u detaljnim intervjuima s ključnim informisanim osobama koje dolaze iz centara za socijalni rad; škola, humanitarnih, dobrotvornih/vjerskih organizacija; mjesnih zajednica; donatorskih organizacija koje djeluju u oblastima pružanja pomoći ugroženim kategorijama stanovništva i dr.).

Došli smo do zaključka da ima vrlo malo postojećih izvora podataka koji se mogu koristiti za svrhe ove studije. To je uglavnom zbog toga što su se neka slična istraživanja provodila uglavnom s fokusom na opće siromaštvo, ili na uzorcima opće populacije. Najmjerodavnije istraživanje koje smo mogli koristiti je istraživanje o uticajima pandemije Covid-19 u BiH, koje je provedeno u toku 2020–2021. godine na uzorku opće populacije u BiH, ali i s posebnim fokusom na ranjive kategorije stanovništva. Osvrt na rezultate ovog istraživanja je prikazan u posebnom dokumentu koji je služio kao priprema za ovo glavno istraživanje.

3.2 Kvantitativno istraživanje – anketa

Za potrebe ovog istraživanja proveli smo posebno anketu na prigodnom uzorku pojedinaca i domaćinstava koji pripadaju ranjivim grupama stanovništva u Bosni i Hercegovini.

3.2.1 Metoda prikupljanja podataka

Što se tiče brze procjene, kvantitativno istraživanje je najvažniji izvor podataka za statističku analizu. Imajući to u vidu, za potrebe realizacije uzorka za ovo istraživanje je bilo potrebno doći do nekih segme-

nata ugrožene populacije, posebno onih koji nisu registrovani u zvaničnom sistemu socijalne zaštite. Za potrebe istraživanja smo koristili multimodalnu metodologiju prikupljanja podataka zasnovanu na metodama telefonskih intervjuja – CATI (fiksni telefon/mobilni), kao i na CAPI intervjuima (licem u lice) s predstavnicima/domaćinstvima iz ugroženih kategorija stanovništva, kako je predviđeno i traženo u opisu projektnog zadatka.

Kako je bilo vrlo teško doći do nekih ugroženih grupa stanovništva putem telefona, zbog nespostojanja baza podataka telefonskih brojeva, CAPI lični intervjui s pojedincima i domaćinstvima su predstavljali primarnu metodu prikupljanja podataka.

Anketari su u oba slučaja koristili profesionalni softver za anketiranje. Tok upitnika kontrolisao je profesionalni CATI/CAPI software. Imajući u vidu da se tok upitnika kontroliše putem softwera, logička kontrola i kontrola konzistentnosti odgovora se vrši automatski; anketari i ispitanici u tom slučaju ne prave greške. Software osigurava da nema propuštenih odgovora, jer se upitnik zaustavlja ako odgovor nije zabilježen u prethodnom pitanju. Osim toga, CATI/CAPI metoda je omogućila najbolju kontrolu kvaliteta rada anketara jer ih u realnom vremenu prate njihovi supervizori i svi njihovi kontakti se evidentiraju u svrhu evaluacije i obuke.

3.2.2 Upitnik

Za potrebe ovog istraživanja, agencija Prizma i tim UNDP-a su zajedno dizajnirali upitnik za prikupljanje podataka. Upitnik je prije svega bio baziran na zahtjevima iz opisa projektnog zadatka i inputa koje je osigurao tim UNDP-a, kao i standardnih upitnika koji se koriste u anketama pojedinaca i domaćinstava za brzu procjenu sigurnosti opskrbe hranom. Prilikom dizajniranja upitnika vodilo se računa o tome da se tim upitnikom prije svega prikupe podaci na brz i kvalitetan način. Zbog toga smo se koncentrisali na određeni broj pitanja samoprocjene, koja su ključna za procjenu sigurnosti opskrbe hranom.

U Aneksu 1 ovog izvještaja se nalazi upitnik koji je korišten u ovom istraživanju. Ne uzimajući u obzir pitanja koja se koriste na samom početku za regrutaciju ispitanika, kao i pitanja za socio-demografiju ispitanika i domaćinstava na samom kraju, upitnik se sastojao od 18 pitanja koja sva zajedno čine jednu skalu za mjerenje sigurnosti opskrbe hranom. Ta pitanja su organizovana u dolje navedene sekcije:

- > **Sekcija HH** – sastoji se od tri pitanja koja se odnose na procjenu ispitanika vezano za sigurnost opskrbe hranom u domaćinstvu općenito.
- > **Sekcija AD – 1. dio** – sastoji se od pet pitanja koja se odnose na procjenu ispitanika vezano za sigurnost opskrbe hranom odraslih.
- > **Sekcija AD – 2. dio** – sastoji se od dodatnih pet pitanja koja se odnose na procjenu ispitanika vezano za sigurnost opskrbe hranom odraslih.
- > **Sekcija CH – 1. dio** – sastoji se od tri pitanja koja se odnose na procjenu ispitanika vezano za sigurnost opskrbe hranom djece u domaćinstvu s djecom.
- > **Sekcija CH – 2. dio** – sastoji se od tri dodatna pitanja koja se odnose na procjenu ispitanika vezano za sigurnost opskrbe hranom djece u domaćinstvu s djecom.

Budući da sva ova pitanja zajedno razmatraju tri ključne komponente sigurnosti opskrbe hranom:

- > **dostupnost hrane** (prije svega redovnost i raznovrsnost ishrane),
- > **pristupačnost hrane** (ekonomska dostupnost, mogućnost nabavke hrane za raspoloživi novac),
- > **stabilnost raspoloživosti hrane** (u kojoj mjeri je raspoloživost hrane pod uticajem vanjskih faktora; prije svega ekonomska i politička situacija, uticaj klime i vremenskih prilika),

te da je posebno važno da se razdvoje uticaji na pojedince, odrasle osobe, te na domaćinstva, s djecom i bez djece, vodeći računa o tome da se radi o brzom procjeni gdje je jako važno prikupiti podatke i analizirati ih na pristupačan način, odlučili smo se da za potrebe analize uzmemo u obzir odgovore na svih 18 pitanja zajedno, kreirajući posebno kompozitne indekse kojima se mjeri sveukupna sigurnost opskrbe hranom pojedinaca i domaćinstava, odvojeno za odrasle i djecu.

Odgovor tipa „da“, „ponekad“, „skoro svaki mjesec“ ili „neke mjesece, ali ne svaki mjesec“ i sl. na svako pitanje kodirali smo kao afirmativan odgovor s jednim bodom. Sve druge odgovore smatrali smo negativnim, s 0 bodova. Suma afirmativnih odgovora na neki set pitanja iz 5 sekcija ili sve zajedno tretira se kao kompozitni sumativni skor / indeks pojedinca ili domaćinstva na skali koja se sastoji od tih pitanja. Pitanja HH2 do CH7, dakle svih 18 pitanja zajedno čine zapravo kompozitni skor na skali sigurnosti opskrbe hranom pojedinaca i domaćinstava. Pitanja HH2 do AD5a se koriste samo za domaćinstva bez djece. Ti ukupni kompozitni skorovi se dalje kodiraju zavisno od toga ima li ili nema djece u domaćinstvu i sl.

> Za domaćinstva s jednim djetetom ili više njih:

- Skor 0 – Visoka sigurnost opskrbe hranom
- Skor 1-2 – Marginalna sigurnost opskrbe hranom
- Skor 3-7 – Niska sigurnost opskrbe hranom
- Skor 8-18 – Vrlo niska sigurnost opskrbe hranom

> Za pojedince i domaćinstva bez djece:

- Skor 0 – Visoka sigurnost opskrbe hranom
- Skor 1-2 – Marginalna sigurnost opskrbe hranom
- Skor 3-5 – Niska sigurnost opskrbe hranom
- Skor 6-10 – Vrlo niska sigurnost opskrbe hranom

Pojedinci i domaćinstva s niskim ili vrlo niskim skorom sigurnosti opskrbe hranom se smatraju ugroženim. Pojedinci i domaćinstva s visokim ili marginalnim skorom sigurnosti opskrbe hranom se smatraju sigurnim.

> Pitanja HH2 do AD5a čine kompozitni skor na skali sigurnosti opskrbe hranom odraslih pojedinaca:

- Skor 0 – Visoka sigurnost opskrbe hranom
- Skor 1-2 – Marginalna sigurnost opskrbe hranom
- Skor 3-5 – Niska sigurnost opskrbe hranom
- Skor 6-10 – Vrlo niska sigurnost opskrbe hranom

> Pitanja CH1 do CH7 čine kompozitni skor na skali sigurnosti opskrbe hranom djece.

- Skor 0-1 – Visoka ili marginalna sigurnost opskrbe hranom djece
- Skor 2-4 – Niska sigurnost opskrbe hranom djece
- Skor 5-8 – Vrlo niska sigurnost opskrbe hranom djece

Na osnovu gore prezentiranog sistema kodiranja odgovora na pojedinačna pitanja, vršena je analiza i prezentirani su rezultati grafički i tabelarno.

Inače, trajanje intervjuja u prosjeku nije prelazilo 15–20 minuta, uključujući i skrining pitanja, te pitanja koja se odnose na socio-demografske podatke.

Upitnik je testiran u pilot anketiranju i pokazao se kao vrlo robustan instrument koji ne zahtijeva previše energije i vremena od ispitanika.

3.2.3 Postupak uzorkovanja ispitanika

Glavne ciljne grupe stanovništva uključene u ovu brzu procjenu su:

1) Ugrožene grupe stanovništva koje se nalaze u sistemu socijalne zaštite:

- Siromašna domaćinstva s više od jednog djeteta (0–18 godina)
- Domaćinstva s najmanje jednim djetetom (0–18 godina) čiji su nosioci žene

- Romska domaćinstva i pojedinci
- Manjinski povratnici
- Osobe koje su preživjele seksualno nasilje u sukobu
- Dugotrajno nezaposleni
- Osobe s invaliditetom i hronični bolesnici
- Penzioneri s minimalnom penzijom bez drugih izvora primanja i pomoći
- Osobe koje žive u kolektivnom smještaju.

2) Ugrožene grupe stanovništva koje su izvan sistema socijalne zaštite, ali se mogu suočiti s nedostatkom hrane i nesigurnošću kada je u pitanju opskrba hranom:

- Zaposleni u neformalnoj ekonomiji
- Zaposleni koji su siromašni
- Beskućnici
- Siromašni ljudi izvan sistema socijalne zaštite.

Metodologijom je predviđeno da se provede najmanje 250 intervjua s pojedincima, odnosno s domaćinstvima koja pripadaju ciljanim grupama. Prilikom dizajniranja uzorka vodilo se računa da on u cjelini bude proporcionalno distribuiran između entiteta i Brčko distrikta BiH, u skladu sa zvaničnim podacima o raspodjeli stanovništva po entitetima.

Dalje, vodili smo računa da se distribucijom uzorka osigura minimalan broj ispitanika po svakoj od dvije glavne kategorije ispitanika: oni koji su obuhvaćeni sistemom socijalne zaštite ili nekim drugim formalnim oblicima podrške i oni koji to nisu.

Imajući u vidu sve rečeno, predložena je sljedeća struktura uzorka po dvije glavne kategorije i ciljnim grupama unutar svake kategorije:

Struktura uzorka

1) Ugrožene grupe stanovništva koje su uključene u sistem socijalne zaštite:	Pojedinci	Domaćinstva
siromašna domaćinstva s više od jednog djeteta (0–18 godina)	20	20
domaćinstva čiji je nosilac žena, s najmanje jednim djetetom (0–18 godina)	20	20
Romi	20	20
manjinski povratnici	20	20
osobe koje su preživjele seksualno nasilje povezano sa sukobom	20	20
dugotrajno nezaposleni	20	20
osobe s invaliditetom i hronični bolesnici	20	20
starije osobe penzioneri s minimalnom penzijom bez drugih izvora primanja i pomoći	20	20
ljudi koji žive u kolektivnom smještaju	15	15
Ukupno	175	175

Struktura uzorka

2) Ugrožene grupe stanovništva koje su uključene u sistem socijalne zaštite:	Pojedinci	Domaćinstva
zaposleni u neformalnoj ekonomiji	20	20
zaposleni siromašni	20	20
beskućnici	15	15
siromašni ljudi van sistema socijalne zaštite	20	20
Ukupno	75	75
Ukupno	250	250

Budući da je uzorak zadat na ovaj način, s vrlo specifičnim ciljnim grupama, on se nije mogao realizovati kao slučajni uzorak nego kao prigodni. Naši anketari su dobili instrukcije da ispitanike koji odgovaraju zadanim parametrima pronalaze na razne načine, odnosno koristeći se raznim izvorima podataka:

- Dosadašnje ankete s pripadnicima najugroženijih grupa, koje je provela agencija Prizma (Mapiranje potreba Roma i osoba s invaliditetom u 60 lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, Socijalna procjena uticaja Covid-19 u Bosni i Hercegovini: sva tri vala istraživanja)
- Podaci zvaničnih institucija (centri za socijalni rad, državne statistike i registri, ako su dostupni)
- Podaci nevladinih organizacija koje rade s najugroženijim grupama
- Podaci iz istraživanja za identifikaciju najugroženijih grupa putem metode „snježne grudve“.

Ovako definisan uzorak se dalje stratificirao po geografskim regijama. Za potrebe stratifikacije uzorka, Prizma je koristila sljedeću podjelu Bosne i Hercegovine na 18 geografskih regija:

- U FBiH postoji 12 geografskih regija - kantona, 5 regija - kantona u kojima su etnička većina Hrvati (Posavski, Zeničko-dobojski i Srednjobosanski kanton – samo općine u kojima su etnička većina Hrvati, Hercegovačko-neretvanski kanton – samo općine u kojima su etnička većina Hrvati, Zapadno-hercegovački kanton i Kanton 10) i 7 regija - kantona u kojima su etnička većina Bošnjaci (Unsko-sanski kanton, Tuzlanski kanton, Zeničko-dobojski kanton, Bosansko-podrinjski kanton, Srednjobosanski kanton – samo općine u kojima su etnička većina Bošnjaci, Hercegovačko-neretvanski kanton – samo općine u kojima su etnička većina Bošnjaci, Kanton Sarajevo).
- U RS postoji 5 geografskih regija (Banjaluka – sjeverozapad, Doboj – sjever, Bijeljina – sjeveroistok, Pale – istok i Trebinje – jugoistok).
- Brčko distrikt Bosne i Hercegovine se tretira kao posebna, 18. regija.

Proces anketiranja je tekao na sljedeći način: nakon što bi anketar identifikovao i odabrao domaćinstvo, on ili ona su tražili da razgovaraju s glavom domaćinstva ili članom domaćinstva koji je najbliži glavi domaćinstva.

Svi anketari su sve svoje kontakte bilježili u posebno dizajnirane kontakt listove. Podaci iz tih listova su se koristiti za izračunavanje stopa odgovora. Detalji realizovanog uzorka po socio-demografskim varijablama su prikazani u Ankesu 4 ovog izvještaja, odvojeno po socio-demografskim karakteristikama pojedinaca i domaćinstava.

3.2.4 Organizacija prikupljanja podataka

Za potrebe ovog istraživanja angažovano je oko 30 anketara i 4 supervizora/koordinatora koji su činili tim za prikupljanje podataka. Njima je upravljao rukovodilac terenskog rada i menadžer kontrole kvaliteta. Anketari su bili vrlo dobro obučeni i iskusni u provođenju različitih anketa u Bosni i Hercegovini. Konačan odabir terenskog tima izvršen je na osnovu sposobnosti, prethodnog iskustva, godina, spola i

regionalnog porijekla.

Svi anketari, menadžer terenskog rada i menadžer kontrole kvaliteta učestvovali su u posebnoj sesiji obuke, fokusirajući se na detaljno uzorkovanje; proces intervjuisanja i Q-by-Q analiza, te vježbe igranja uloga.

Prikupljanje podataka je obavljeno u novembru 2022. godine.

Tokom provođenja prikupljanja podataka korištene su standardne metode za kontrolu kvaliteta:

- Svaki anketar je bio u pratnji supervizora za jedan intervju, od početka do kraja, u okviru obuke i prvih dana prikupljanja podataka. Supervizor je pratio najmanje 10% ukupnog broja intervjua svakog anketara i bio je prisutan na najmanje 50% intervjua.
- Najmanje 10% anketiranih domaćinstava/pojedinaца je bilo provjereno od strane kontrolora u smislu da li je izvršen ispravan odabir člana domaćinstva i da li je intervju uopće obavljen.

U slučaju pronalazjenja nekih grešaka u više intervjua od jednog anketara, svi njegovi ili njeni upitnici su se provjeravali u smislu da li su te greške sistematske (na primjer, greške u obrascima preskakanja pitanja, pogrešne informacije u listi za praćenje kontakata). Ako je više od 25% upitnika tog anketara imalo greške, onda su se sve njegove ili njene ankete ponavljale, nakon čega ih je uradio drugi anketar.

3.2.5 Obrada i analiza podataka

Statistička obrada podataka je obavljena u okviru profesionalnog softwera za statističku analizu podataka PASW IBM Statistics 22.0. Grafički prikaz rezultata je obavljen uz korištenje Excel softwera.

3.3 Kvalitativno istraživanje – fokus grupe

3.3.1 Dizajn istraživanja

Agencija Prizma je za potrebe ovog istraživanja organizovala 5 fokus grupa na različitim lokacijama s predstavnicima ključnih ranjivih grupa. Po svojoj prirodi, dizajn istraživačkih fokus grupa uvijek zavisi od tri ključna zahtjeva:

- ciljne grupe koja je u fokusu istraživanja
- teme za diskusiju koja treba biti u fokusu
- geografske pokrivenosti.

U praksi je geografska pokrivenost u Bosni i Hercegovini uvijek osigurana zastupljenošću učesnika iz Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta.

Agencija Prizma je 5 fokus grupa provela na sljedeći način:

- 1 fokus grupa u Sarajevu – Federacija BiH, s učesnicima iz ranjivih grupa stanovništva koji koriste socijalnu zaštitu ili zavise od sistema socijalne zaštite, ali i onih koji su izvan tog sistema.
- 1 fokus grupa u Zenici – Federacija BiH, s učesnicima iz ranjivih grupa stanovništva koji koriste socijalnu zaštitu ili zavise od sistema socijalne zaštite, ali i onih koji su izvan tog sistema.
- 1 fokus grupa u Brčko distriktu BiH, s učesnicima iz ranjivih grupa stanovništva koje su korisnici socijalne zaštite i dijelom su sistema socijalne zaštite i grupa koje su izvan sistema socijalne zaštite, ali se mogu suočiti s deprivacijom i nesigurnošću kada je u pitanju opskrba hranom.
- 1 fokus grupa u Mostaru (Zapadni dio) – Federacija BiH, s učesnicima iz ugroženih grupa stanovništva koji koriste socijalnu zaštitu ili zavise od sistema socijalne zaštite, ali i onih

koji su izvan tog sistema.

- 1 fokus grupa u Banjaluci – Republika Srpska, s učesnicima iz ranjivih grupa stanovništva koji koriste socijalnu zaštitu ili zavise od sistema socijalne zaštite, ali i onih koji su izvan tog sistema.

3.3.2 Rekrutacija učesnika

Agencija Prizma je za svaku fokus grupu osigurala između 6 i 8 učesnika. Iz iskustva znamo da ovaj broj učesnika daje najkorisnije i najproduktivnije diskusije u fokus grupama.

Glavni kriteriji za odabir učesnika bili su:

- da učesnik pripada određenoj ciljnoj grupi;
- da učesnici u svakoj fokus grupi budu što je moguće više raznovrsni imajući u vidu sljedeće ključne socio-demografske varijable: spol, starost, obrazovanje, zanimanje i druge relevantne kriterije;
- da je učesnik komunikativan i verbalno produktivan u razgovoru s drugim ljudima (sposoban je da izrazi i prenese mišljenje);
- da učesnicima koji su povezani s anketarima i zaposlenima u agenciji Prizma nije dozvoljeno da budu angažovani i da učesnici ne budu povezani jedni s drugima;
- da učesnici nisu zaposleni niti na bilo koji način uključeni u medije, marketinške organizacije, istraživanja tržišta ili agencije za ispitivanje javnog mnijenja;
- da učesnici nisu učestvovali ni u kakvoj vrsti ispitivanja javnog mnijenja ili diskusijama u fokus grupama u proteklih 12 mjeseci.

Učesnici u fokus grupama su bili regrutovani uz korištenje različitih metoda, iz različitih dostupnih izvora. Posebno dizajniran Upitnik za skrining/regrutaciju se koristio u svrhu identifikacije svih potencijalnih učesnika koji ispunjavaju sve kriterije. Upitnik za skrining/regrutaciju sadrži sva pitanja koja se odnose na specifične kriterije za regrutaciju. U Aneksu 6 data je tabela s osnovnim podacima o učesnicima.

3.3.3 Moderacija

Sa 26 godina iskustva u anketnom istraživanju, agencija Prizma je razvila mrežu vrlo iskusnih i visoko profesionalnih istraživača specijalista, eksperata, istraživača za različite faze istraživačkog procesa. Za potrebe ovog istraživanja angažovana su 4 moderatora koji su svi iskusni psiholozi, obučeni za moderiranje diskusija u fokus grupama.

3.3.4 Vodič za diskusiju

Za potrebe ovog istraživanja razvijen je poseban Vodič za diskusiju. U Aneksu 2 je predstavljen Vodič za diskusiju za fokus grupe, zasnovan na opisu projektnog zadatka i inputima tima UNDP-a (ciljevi istraživanja – „šta trebamo znati i saznati“).

Vodič za diskusiju za fokus grupe je bio dizajniran tako da su korištena ista pitanja kao u upitniku, s tim da nisu ponuđeni odgovori. Na taj način je data mogućnost ispitanicima da u jednoj otvorenoj diskusiji kažu šta misle o svim pitanjima. Naime, u kvantitativnom istraživanju često dobijemo samo brojeve odnosno procenat ispitanika koji odražava neki stav ili ima mišljenje. Međutim, često ne znamo zašto ispitanici imaju takvo mišljenje. Zato smo željeli da u fokus grupama dođemo do određenih saznanja, postavljajući ista pitanja svim ispitanicima s naglaskom na potpitanje: „Zašto imate takvo mišljenje?“.

Diskusija u fokus grupama je trajala u prosjeku između 75–90 minuta, što je optimalno za fokus grupe.

3.3.5 Organizacija fokus grupa

Fokus grupe organizovane su uživo na licu mjesta (ne online!) zbog ranjivosti ciljne populacije. Sve diskusije fokus grupa su se snimale video i audio – na diskretan način. Učesnici svake fokus grupe su dobili honorar za svoje učešće.

3.4 Dubinski intervjui s ključnim informisanim osobama

3.4.1 Struktura dubinskih intervjua

Provedeno je ukupno 20 polustrukturiranih ili dubinskih intervjua s predstavnicima ključnih institucija (centara za socijalni rad; škola, dobrotvornih/vjerskih organizacija; mjesnih zajednica; donatorskih organizacija koje se bave pružanjem pomoći i podrške ciljnim grupama, itd.).

U tabeli ispod prikazani su osnovni podaci o intervjuisanim osobama.

Institucija/organizacija	Naziv institucije/organizacije	Učesnik	Funkcija učesnika
Centar za SOC rad	CSR Pale	Slađana Obradović-Karavdij	Socijalni radnik
Centar za SOC rad	CSR Prozor-Rama	Mara Franjić	Ravnatelj
Centar za SOC rad	CSR Brčko	Nataša Stevanović	Šef pododjeljenja
Centar za SOC rad	CSR Zenica	Emina Smajić-Jašarević	Socijalni radnik
Dobrotvorne/Vjerske org.	Hedija, Sarajevo	Azra Veladžić	Predsjednik udruženja
Dobrotvorne/Vjerske org.	World Vision International	Elvedin Eminović	Konsultator za razvoj zajednica, Pale
Dobrotvorne/Vjerske org.	Kolo srpskih sestara, Sarajevo	Vesna Boban	Predsjednica Kola srpskih sestara
Mjesne zajednice	Koran, Pale	Vesna Mastilo	Predsjednica aktiva žena i MZ Koran
Mjesne zajednice	Brčko Novo, Brčko	Despot Vuković	Član savjeta MZ
Mjesne zajednice	Buča Potok, Sarajevo	Senada Klačar	Član savjeta MZ
Mjesne zajednice	Novi Grad 2, Tuzla	Jasmina Nedžibović	Član savjeta MZ
Donatori uklj. u prog. ishrane	Crveni križ N. Sarajevo, Sarajevo	Asad Kučević	Sekretar CK Novo Sarajevo
Donatori uklj. u prog. ishrane	Pomozi.ba, Sarajevo	Binas Mašić	Koordinator
Donatori uklj. u prog. ishrane	Mozaike Prijateljstva, Banja Luka	Miroslav Subašić	Direktor
Donatori uklj. u prog. ishrane	NGO Vermont, Brčko	Damir Radenković	Direktor
Prosvjetni radnici	OŠ Rogatica	Milomir Draganić	Direktor
Prosvjetni radnici	OŠ Srbija, Pale	Nataša Obradović	Psiholog
Prosvjetni radnici	Mješovita srednja škola, Zenica	Medina Čajdrić	Pedagog
Prosvjetni radnici	OŠ Safvet-beg Bašagić, Sarajevo	Mirela Kondo	Pedagog
Prosvjetni radnici	OŠ Hasan Kikić, Sarajevo	Mukadesa Delić	Učitelj

3.4.2 Odabir učesnika istraživanja

Agencija Prizma je regrutovala sve učesnike za dubinske intervjue koristeći dostupne podatke o odgovarajućim institucijama, organizacijama, ključnim osobama s kojima treba kontaktirati.

3.4.3 Intervjui

Sve dubinske intervjue su vodili naši stalni istraživači s iskustvom u vođenju ove vrste istraživanja.

3.4.4 Organizacija

Svi dubinski intervjui su organizovani preko Skype/Zooma i snimani su.

3.4.5 Vodič za intervjue

U Aneksu 3 je predstavljen Vodič za dubinske intervjue koji je usklađen na osnovu opisa projektnog zadatka i inputa koje je dao UNDP-ov tim. Dubinski intervjui su trajali u prosjeku oko 20–30 minuta.

3.5 Glavni izazovi u implementaciji istraživanja

Glavni izazovi implementacije istraživanja su povezani sa samim karakterom istraživanja. Naime, ovo istraživanje je naslovljeno kao „brza procjena“. Samim tim je jedan od izazova bio da se ovo istraživanje relativno brzo provede. U skladu s tim, trebalo je kreirati metodologiju koja je dovoljno robustna, a ne previše zahtjevna u smislu vremena potrebnog za prikupljanje podataka na terenu.

Drugi bitan zahtjev metodologije ovog istraživanja čine zadate ciljne grupe. Naime, ciljne grupe čine pripadnici različitih ranjivih grupa podijeljenih okvirno u dvije kategorije: oni koji su uključeni u formalni sistem zaštite i oni koji nisu. U svakoj od ove dvije široke kategorije imamo oko 12 zadatah potkategorija. Osim toga, sve ove kategorije i potkategorije je bilo potrebno distribuirati u više od 15 geografskih regiona širom zemlje.

Kako nema javno dostupnih registara pripadnika ranjivih grupa, uzorak za istraživanje nije bilo moguće koncipirati kao slučajni reprezentativni. Uzorak je morao biti koncipiran kao prigodni, sa kvotama po pojedinim kategorijama ispitanika. Našim saradnicima na terenu dat je zadatak da po principu „snowball“ metoda, u skladu sa zadatim kriterijima, pronađu pripadnike ranjivih grupa, pojedince i domaćinstva. Doduše, određeni broj pripadnika pronašli smo u našim bazama iz ranijih istraživanja. Ovakav pristup je zahtijevao različite metode prikupljanja podataka: CATI, CAPI intervjue.

U vezi s ovakvim pristupom se uvijek pojavljuje i problem procenta kontaktiranih ispitanika koji će prihvatiti učešće u istraživanju. U slučaju grupnih diskusija to nije bio problem jer smo učesnicima dali neki skromni honorar za učešće u istraživanju. Ali kako se radi o pripadnicima ranjivih kategorija, do nekih od njih je bilo teško doći a neki od njih jednostavno nisu bili raspoloženi da učestvuju u istraživanju.

Na kraju, poseban izazov su činili dubinski intervjui s pripadnicima institucija i organizacija koje su relevantne za pitanje sigurnosti opskrbe hranom. Uvijek je teško doći do ciljanih pripadnika jer veliki broj njih se ne odaziva na naše pozive i pozivna pisma, s obzirom na to da te institucije i organizacije nisu službeno uključene u projekat.

U svakom slučaju, ono što zahtijeva posebno istraživanje je da se na slučajnom i reprezentativnom uzorku Bosne i Hercegovine odredi procenat stanovništva koji je trenutno u kategoriji niske ili vrlo niske sigurnosti opskrbe hranom.

4. Rezultati

U ovoj studiji prikupili smo odgovarajuće **kvantitativne i kvalitativne podatke** i informacije od ciljnih grupa i relevantnih učesnika kako bi analizirali sljedeće glavne elemente sigurnosti opskrbe hranom:

- > **dostupnost hrane** (redovnost i raznovrsnost ishrane; sezonska dinamika koja utiče na dostupnost hrane).
- > **pristupačnost hrane** (ekonomska dostupnost – cijena hrane; fizički pristup tržnicama/prodavnicama kvalitetne hrane; pristup uslugama hrane, itd.);
- > **stabilnost raspoloživosti hrane** (da li je pristup hrani pod uticajem ili je prekinut klimatskim promjenama, vremenskim prilikama, političkim uslovima, ekonomskim okolnostima i drugim faktorima).

Na osnovu rezultata grupnih diskusija s pripadnicima ranjivih grupa, te dubinskih intervjua s informisanim predstavnicima organizacija i institucija koje se bave problemom sigurnosti opskrbe hranom, možemo reći da se problem opskrbe hranom u Bosni i Hercegovini u odnosu na gore posmatrana 3 elementa svodi na sljedeće:

U Bosni i Hercegovini ima dovoljno hrane na raspolaganju, u prodavnicama, pijacama, tržnicama, te hrane koju su proizveli samostalni poljoprivredni proizvođači. Glavni problem sigurnosti opskrbe hranom u Bosni i Hercegovini jeste da pripadnici ugroženih grupa **nemaju dovoljno novca** da sebi i svojim domaćinstvima osiguraju **redovnu i raznovrsnu** ishranu. U Bosni i Hercegovini trenutno ne postoji problem stabilnosti raspoloživosti hrane koji je rezultat klimatskih promjena, vremenskih neprilika i sl. Jedini aspekt stabilnosti raspoloživosti hrane koji je relevantan jeste u vezi s trenutnom ekonomskom nestabilnošću prouzrokovanom prije svega velikim rastom cijena prehrambenih proizvoda, energenata i lijekova koji najviše utiču na mogućnost kućnih budžeta pripadnika ugroženih grupa da odvoje dovoljno novca za hranu.

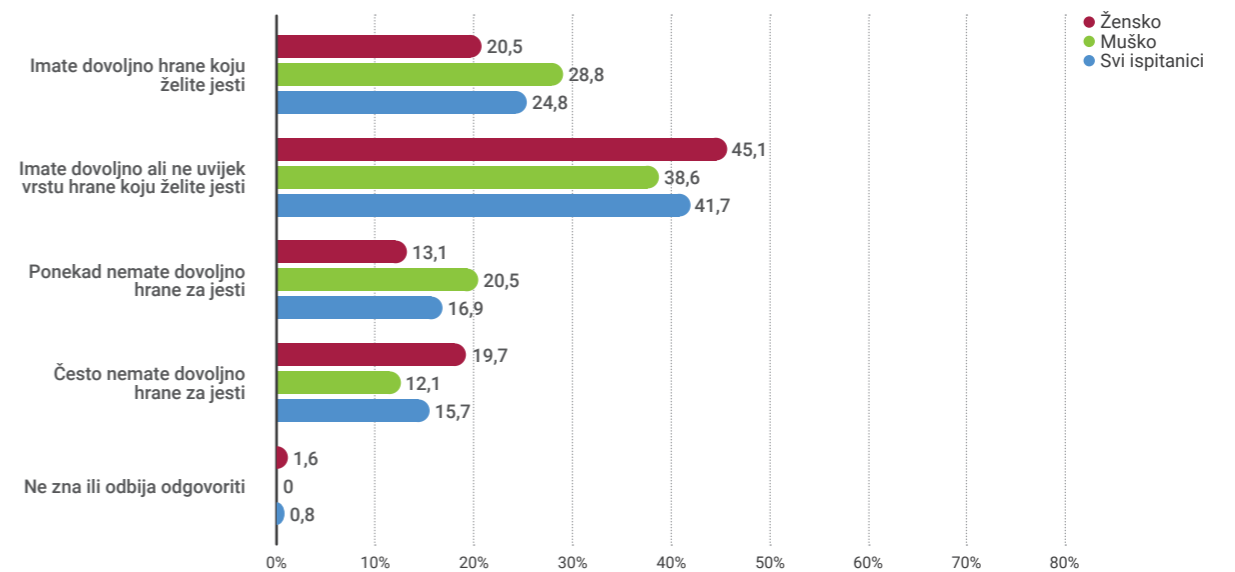
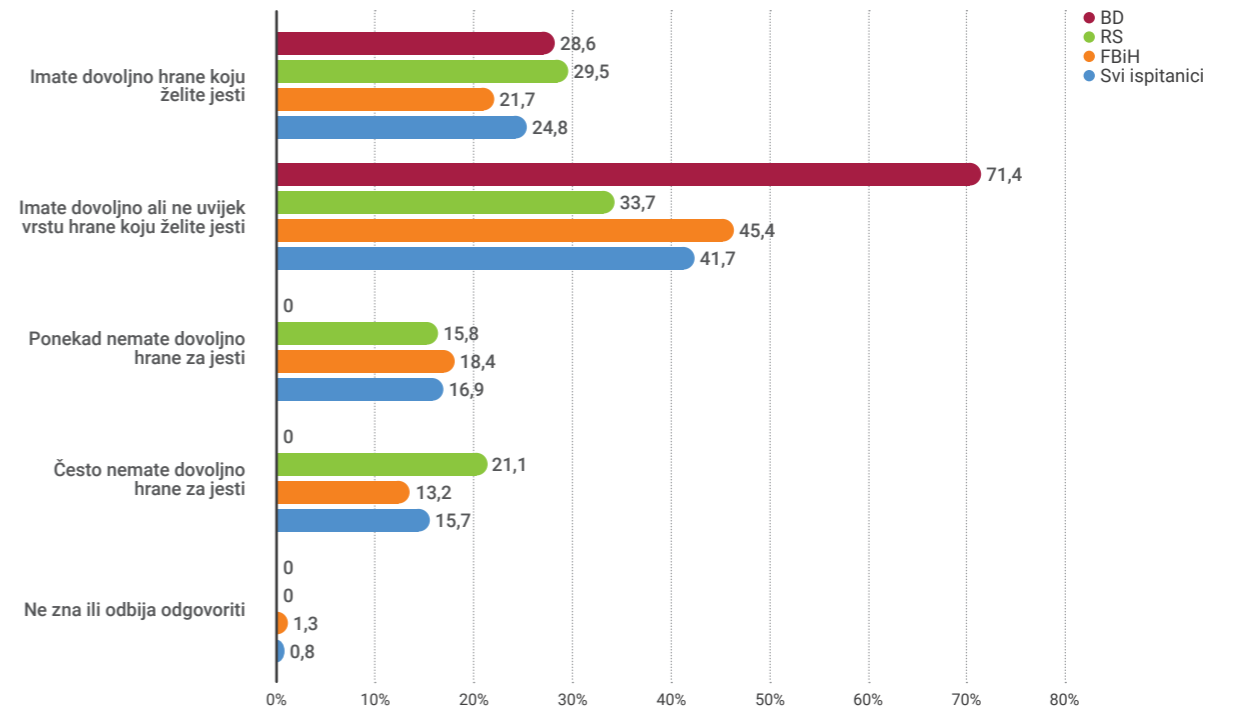
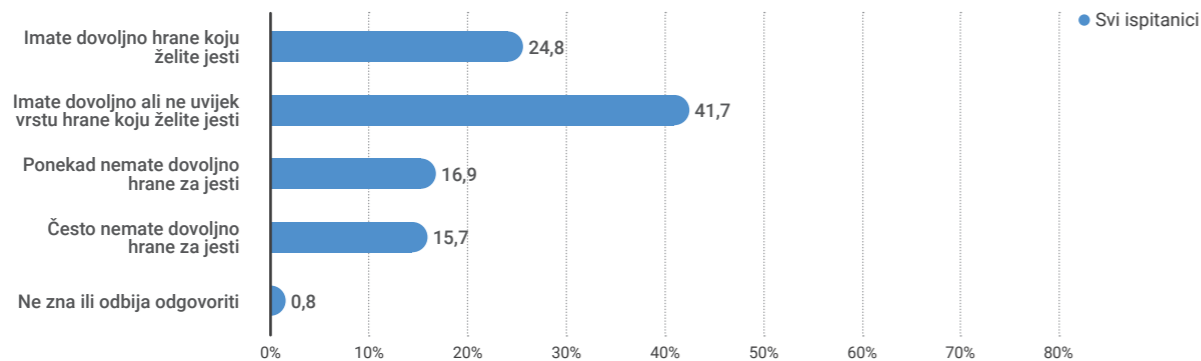
Imajući to u vidu, za potrebe kvantitativne analize rezultata dizajnirali smo takav istraživački mjerni instrument koji će nam omogućiti da odgovorimo na pitanje koji je procenat pripadnika ugroženih grupa u BiH pod rizikom da bude u kategoriji osoba s niskim ili niskim nivoom sigurnosti hrane u smislu dostupnosti i pristupačnosti.

4.1 Kvantitativno istraživanje – anketa

Upitnik za anketu smo započeli sa sljedećim pitanjem: HH1. Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje količinu hrane koju ste konzumirali u vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci: imate dovoljno raznovrsne hrane koju želite da jedete; imate dovoljno, ali ne uvijek vrstu hrane koju želite da jedete? Ovo pitanje samoprocjene je bazirano na mišljenju ispitanika o njihovoj situaciji. Procjena bazirana na odgovorima na 18 pitanja koja slijede je puno pouzdaniji pokazatelj stvarne situacije.

Na četiri grafika dolje ispod prikazani su odgovori na ovo pitanje za cijeli uzorak, po entitetu, prema spolu te kategoriji ugrožene grupe kojoj ispitanik pripada. Posmatrano u cjelini, 32,6% ispitanika tvrdi da spada u kategoriju osoba koje su ugrožene kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom. Te osobe tvrde da često ili ponekad nemaju dovoljno hrane. Posmatrano po entitetima, kada je u pitanju kategorija odgovora da često nemaju dovoljno hrane, nema statistički značajnih razlika između entiteta. Čini se da je žena nešto više u kategoriji ispitanika koji odgovaraju da često nemaju dovoljno hrane. Posmatrano po kategoriji ranjive grupe kojoj pripadaju, ne možemo uočiti neke značajne statističke razlike.

Grafik 1:
HH1. Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje količinu hrane koju ste konzumirali u vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci?

4.2.3 Količina i raznovrsnost dostupne hrane

Vežano za šesto pitanje – da li su bili u situacijama u svom domaćinstvu da su ranije potrošili hranu koju su kupili za određeni period, a nisu imali novca za kupovinu dodatne hrane, i koliko se često to dešavalo u zadnjih godinu dana – veći broj učesnika je na to pitanje odgovorio potvrdno, i da je to sada na sedmičnom nivou, a da ja ranije bilo na mjesečnom nivou.

Iako je bilo tih situacija, radilo se uglavnom o nedostatku određenih namirnica. Zapravo, većina njih tvrdi da, što se tiče hrane, uvijek nešto nedostaje. Ne očekuju da će se to promijeniti u skorije vrijeme, jer je nekima ta situacija trajna, nevezano za ove zadnje krize.

Dalje se ističe da je to sada sigurno izražen problem kod većih domaćinstava s većim brojem članova porodice. Jednostavno je opskrba hranom sve manje stabilna. I sve je manja količina hrane koja se može kupiti za raspoloživi novac.

Sedmo pitanje u Vodiču se odnosilo na to da li učesnici mogu sebi priuštiti uravnotežene obroke, i ako ne, koja im hrana najčešće nedostaje. Ogromna većina učesnika, bez obzira na njihov socio-ekonomski status, odgovorila je negativno na ovo pitanje odnosno da već duže vrijeme sebi ne može priuštiti uravnotežene obroke. Oni su se najviše žalili na nedostatak mesa i mesnih prerađevina, te nedostatak voća i mliječnih prerađevina. Od ostalih namirnica primijetan je nedostatak raznovrsnosti povrća. Uglavnom se koriste osnovne namirnice: krompir, luk, kupus, grah i sl. Što se tiče slatkiša, vrlo malo učesnika je u svojim diskusijama spominjalo slatkiše kao bitnu namirnicu. Uglavnom se novac troši na kupovinu brašna, ulja, riže, tjestenine i sl.

Sveukupno gledajući, trenutno je najmanji problem nabavka raznovrsnog povrća, pogotovo onog sezonskog, jer neki od učesnika imaju svoje bašte pa sami uzgajaju povrće, a čini se da i cijene povrća ne rastu tako dramatično kao cijene ostalih namirnica.

Na osmo pitanje o tome da li su oni ili neki drugi odrasli u njihovom domaćinstvu u posljednjih 10-ak mjeseci smanjivali veličinu obroka ili preskakali obroke jer nije bilo dovoljno novca za hranu, nažalost, jedan broj učesnika je potvrdno odgovorio na to pitanje. Objasnili su da im se to dešava češće u zadnje vrijeme nego ranije.

U suštini, većina učesnika ima samo dva glavna obroka dnevno: doručak i kasni ručak. Rijetko ko od njih ima tri redovna obroka dnevno. Ono što oni naglašavaju jeste da u zadnje vrijeme smanjuju obroke, i to je primijetna razlika u odnosu na period od prije, recimo, godinu dana. Uglavnom smanjuju i preskaču obroke kako bi uštedjeli na hrani.

S prethodnim pitanjem je povezano i (deseto) pitanje o tome da li su učesnici, i ako da, koliko često u posljednjih 8 mjeseci jeli manje nego što su mislili da trebaju jer nisu imali dovoljno novca za kupovinu hrane. Pozitivan odgovor na ovo pitanje uglavnom naglašavaju roditelji djece – da su nauštrb svog obroka štedjeli kako bi mogli djeci osigurati dovoljno hrane. Iz odgovora koji su dati ne mogu se jasno odvojiti oni koji to redovno rade jer nemaju dovoljno hrane od onih koji to rade iz nekih drugih (zdravstvenih) razloga ili zato što su na nekoj posebnoj vrsti ishrane tj. dijete.

Međutim, iako su na početku diskusije ispitanici odgovarali da niko od njih nije ostajao gladan, na ovom (desetom) pitanju, nakon što se diskusija razvila i nakon što su se malo opustili, neki učesnici su priznali da su ipak znali biti gladni u zadnje vrijeme jer nisu imali dovoljno hrane koliko su željeli. Radi se o manjem broju učesnika koji su to otvoreno priznali u toku diskusije.

Ono što je potrebno naglasiti jeste da su samohrane majke i samohrani očevi, pa i neki samci, kao i porodice s djecom općenito, koji primaju neku vrstu socijalne pomoći, ili nisu obuhvaćeni tim sistemom – zapravo najugroženiji. Za razliku od njih neki učesnici, iako su sami u stanju potrebe, ipak imaju neke članove porodice koji rade, imaju nekog u inostranstvu ko im pomaže, ili imaju neke druge izvore prihoda. Na vrlo direktno i osjetljivo jedanaesto pitanje: da li su u zadnjih 12 mjeseci bili gladni, ili nisu jeli jer nisu imali dovoljno novca za hranu, niko nije potvrdno odgovorio na to pitanje, jednim dijelom i zbog straha od neke stigmatizacije. Ali realno, osim nekolicine učesnika koji su bili na rubu ovakve situacije, niko nije došao još u situaciju da doslovno nema šta jesti.

Međutim, sasvim je druga situacija kada je u pitanju to da li su u posljednjih 12 mjeseci smršali jer nisu imali dovoljno novca za hranu (dvanaesto pitanje). Jedan broj učesnika priznaje da je smršao, ali se iz njihovih odgovora ne može nazrijeti da li su smršali zbog nedostatka hrane odnosno nemogućnosti kupovine hrane. Neki od njih navode da su očekivali kako će smršati zbog nekvalitetne hrane, ali se to nije desilo upravo zbog konzumacije takve, nekvalitetne hrane: krompir, bijelo brašno, šećer, tjestenina i sl.

Na trinaestom/četnaestom pitanju iz Vodiča za diskusiju: da li oni ili drugi odrasli u njihovom domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci nisu jeli cijeli dan jer nisu imali dovoljno novca za hranu, skoro u svim grupama, svi učesnici odgovaraju negativno. Ipak, indirektno tvrde da znaju za takve slučajeve, čime moguće neki od njih na taj način priznaju da je bilo takvih situacija i kod njih.

4.2.4 Otpornost i načini suočavanja s nedostatkom dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane

Pred kraj diskusije smo postavili nekoliko pitanja o tome na koji način se učesnici suočavaju s nedostatkom hrane iz razloga koje su spomenuli. Pitanje (petnaesto) je postavljeno na sljedeći način: koji su najvažniji načini na koje nastoje prebroditi poteškoće vezane za dostupnost hrane, učestalost i raznovrsnost ishrane.

Za najveći broj učesnika je izazov da imaju dovoljno novca za mjesec dana. Oni uglavnom posuđuju novac, od komšija, prijatelja, rodbine. Ponekad nešto zarade za neki manji posao. Neki se oslanjaju na direktnu pomoć komšija. Vrlo značajan izvor pomoći jesu drugi članovi porodice, te članovi porodice i rodbine iz dijaspore. Neki se snalaze tako što obrađuju neki komad zemlje, bilo njihov, bilo pod zakup i sl., pa tako osiguraju dovoljno povrća.

Učesnici su vrlo rijetko spominjali neke konkretne programe pomoći vlada ili institucija vlasti. U tom smislu su više naglašavali ulogu humanitarnih organizacija kao što su Crveni krst, Mozaik i slično.

U suštini, glavna strategija suočavanja s opskrbom hranom je pažljivo planiranje svih troškova, štednja na svemu, pa i na hrani, te strategija preživljavanja „od danas do sutra“. Mišljenja su da je trenutno neophodno osigurati minimalno 10 KM dnevno po članu porodice da bi se samo pokrili troškovi hrane na mjesečnoj osnovi.

Na (šesnaesto) pitanje iz Vodiča za diskusiju: čega se najviše plaše u narednom periodu kada je u pitanju sigurnost opskrbe hranom, većina njih odgovara da je to porast cijena. Smatraju da će hrane biti, ali ne i novca da se ona kupi. Učesnici se najviše boje toga da neće imati dovoljno novca za kupovinu hrane.

Ovdje moramo spomenuti i podatak koji je naveo jedan učesnik iz Zenice koji je upoznat s radom javnih kuhinja. Naime, on tvrdi da trenutno ima znatno manje korisnika javnih kuhinja nego što ih je bilo ranije. Nije mu jasno da li je to zbog smanjenja broja zahtjeva korisnika ili zbog toga što je hrana poskupjela pa javne kuhinje moraju snabdijevati manji broj korisnika.

Na sedamnaesto pitanje, da li očekuju bilo kakvu pomoć, i ako da, od koga je najviše očekuju, odgovaraju da, u cjelini gledano, očekuju pomoć samo neformalno, od komšija, rodbine, prijatelja i sl. Kada se radi o pomoći vlasti, vrlo se ironično i cinično osvrću na tu pomoć. Oni smatraju da bi vlast trebala ponuditi puno toga, ali da ne očekuju da su ovdašnji političari to u stanju uraditi. Generalno gledano, iako su naveli dosta primjera da su primali neku vrstu pomoći ranije, ili da je stalno primaju, vrlo su pesimistični u pogledu bliske budućnosti.

Na kraju diskusije postavili smo i (osamnaesto) pitanje: šta je po njihovom mišljenju potrebno uraditi da bi oni i njihova domaćinstva bili sigurni u opskrbu hranom u narednom periodu. Svi se njihovi prijedlozi svode na kontrolisanje cijena hrane.

Nešto konkretniji prijedlozi bili su da vlast ukine akcize, PDV, da ponudi neke javne radove, poslove, da se zaštite cijene osnovnih životnih namirnica i sl., zatim da se kontrolišu cijene goriva, plina, ogrjeva. Međutim, preovladava mišljenje da političare na vlasti najmanje interesuju ljudi kao što su oni i da o njima najmanje vode računa. Posebno se naglašava potreba da se promijeni način na koji rade centri za socijalni rad. Zapravo, veliki broj učesnika je izrazio priličnu ogorčenost kada je govorio o uslugama cen-

Mjesne zajednice prave spiskove ugroženih, te ih također usmjeravaju na Crveni krst, ili im pomažu samoinicijativno kroz podjele raznih paketa pomoći.

Školske institucije također prave spiskove ugroženih učenika, te im pokušavaju pomoći kroz uključenje djece u razne aktivnosti.

4.3.9 Mehanizmi suočavanja s problemom sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane

Na pitanje o tome koji su najvažniji mehanizmi koje ljudi koji se suočavaju s nesigurnošću u pogledu opskrbe hranom mogu koristiti kako bi se nosili s ovim poteškoćama, većina ispitanika se slaže da bi to trebala biti država, tj. državne institucije. Također, smatraju da su to i humanitarne organizacije, te da ljudi trebaju imati sigurnost u tom smislu da imaju kome da se obrate. Svi su se složili da bi to trebali biti Centar za socijalni rad, Crveni krst i razne humanitarne organizacije.

Jedna organizacija je istaknula da se ljudi najčešće mogu obratiti javnim kuhinjama i humanitarnim organizacijama, te da nažalost državne institucije ne pomažu mnogo. Također, smatra da Centar za socijalni rad često nije efikasan u rješavanju problema, jer ima zakonske okvire kojih se mora pridržavati.

4.3.10 Politike u borbi protiv problema sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane

Na pitanje o tome koji su do sada najvažniji neuspjesi politike u borbi protiv problema sigurnosti opskrbe hranom i šta se može učiniti da se ove politike poboljšaju, jedna organizacija smatra da postoje zakoni, ali se oni ne provode. Ona smatra da ljudi koji treba da provode te zakone ne rade svoj posao i da je to glavni problem, i da zbog toga trpe ljudi u stanju potrebe. Većina se slaže da se zakoni ne provode kako treba.

Mnogi smatraju da država treba davati podsticaje kako bi se porodice osnažile i osamostalile u tom smislu da same proizvode hranu. Treba osnaživati domaće tržište. Jedna organizacija smatra da je stvorena loša poslovna klima, te da treba stvoriti bolju poslovnu klimu i tako osigurati više radnih mjesta. Jedan Centar za socijalni rad smatra da treba izraditi socijalnu kartu stanovništva i na osnovu te karte utvrditi potrebe ljudi, te im u skladu s tim i pomagati i osnaživati ih.

Svi stavljaju akcenat na jačanje poljoprivredne proizvodnje.

Na pitanje o tome šta misle o ulozi njihove institucije/organizacije u osiguravanju pristupa hrani, te o načinima na koje bi njihova institucija/organizacija unaprijedila borbu protiv nemogućnosti da se osigura dovoljno hrane, jedna organizacija smatra da se ne treba baviti samo humanitarnim radom, nego razvojnim programom. Dakle, treba razvijati zajednicu, stvarati programe i uslove za zapošljavanje te osnaživanje ljudi. Ističu da je borba protiv siromaštva u stvari borba da se pomogne ljudima da sami sebi stvore prihode. Dalje, smatraju da njegova organizacija ima veliku ulogu u osnaživanju ljudi i zajednica, jer se bave razvojnim programima.

Neke organizacije apeluju na ljude da ne bacaju hranu, nego da je doniraju. One smatraju da treba poboljšati proizvodnju domaće hrane.

Jedna organizacija ističe da je najvažnija saradnja između organizacija i institucija, kako bi se osigurala što veća pomoć onima kojima je potrebna.

Škole uglavnom osiguravaju užine, te nastoje uključiti djecu u sve aktivnosti kako bi se djeca sigurnije osjećala. One organizuju edukacije na temu zdrave hrane i koliko je bitna zdrava hrana, te kako se ona proizvodi. Neke škole ističu da treba poboljšati saradnju roditelja i donatora, dok neke smatraju da je dobra ideja da škole same uz pomoć učenika proizvode hranu. Jedna škola već proizvodi svoju hranu. Jedan Centar za socijalni rad smatra da njihovoj instituciji treba više pomoći donacijama od strane države i humanitarnih organizacija.

4.3.11 Pomoć u borbi protiv problema sigurnosti dostupnosti, pristupačnosti i stabilnosti hrane

Na pitanje o tome da li organizacije/institucije očekuju bio kakvu pomoć i od koga je očekuju, jedna organizacija kaže da ona ima svoj ured za podršku i da od njega uvijek može očekivati pomoć. Inače, imaju saradnju s lokalnim zajednicama, ali se jedino mogu osloniti na svoje kapacitete.

Druga organizacija ističe da ona saraduje s određenim trgovačkim radnjama koje joj povremeno pomažu, ali da ta pomoć nije dovoljna.

Većina organizacija se oslanja na sopstvene kapacitete.

Neke institucije smatraju da se svi trebaju uključiti i tako pomoći.

Škole i centri za socijalni rad smatraju da bi država, tj. državne institucije trebale više da se uključe i da pomognu. Neke škole ističu da bi Ministarstvo obrazovanja moglo više da pomogne.

Jedna pedagogica smatra da bi organizacije poput UNDP-a i UNICEF-a trebale da pomognu djeci sa svojim razvojnim programima.

Mjesne zajednice smatraju da bi općinske institucije trebale više pomagati. Jedna organizacija je jasno stavila do znanja da se oslanja isključivo na pomoć donatora i običnih ljudi, te da od državnih institucija ne očekuje pomoć.

4.3.12 Prijedlozi mjera i aktivnosti

Na pitanje o tome šta je potrebno učiniti da bi se organizacije i institucije poput njihovih mogle efikasnije boriti s problemom nepostojanja dovoljno hrane, jedna organizacija smatra da treba napraviti strategiju, te da tu strategiju naprave stručnjaci koji će vidjeti stvarno stanje na terenu.

Jedna organizacija smatra da treba umrežiti institucije i humanitarne organizacije, te bi se tako napravila dobra saradnja. Oni bi jedni drugima pomagali, te bi to osjetili i krajnji korisnici, tj. ugroženi.

Svi su zaključili da je potrebna međusobna podrška i umrežavanje civilnog sektora i institucija. Jedna organizacija smatra da treba shvatiti važnost civilnog sektora u ovom problemu.

Centri za socijalni rad smatraju da je potrebno napraviti neka systemska rješenja.

Na pitanje o tome da li imaju nešto posebno da prokomentarišu o ovoj temi, većina ispitanika se slaže da je stanje loše, ali da može biti još gore. Nezaposlenost je velika, plaće su loše, a cijene su u stalnom porastu. Smatraju da država treba ograničiti cijene hrane, otvoriti nova radna mjesta kako bi mladi ljudi ostali u zemlji.

Određen broj ispitanika smatra da ljudi trebaju shvatiti da je proizvodnja sopstvene hrane veoma važna i da trebaju ostaniti u svojoj zemlji.

Jedna pedagogica smatra da je veoma važno da se stavi akcenat i na zdravu hranu, te da se djeca trebaju obrazovati o važnosti zdrave hrane.

Sekcija 3 za odrasle: Pitanja AD5-AD5a (pitanja za domaćinstva koja su prošla test za pitanja u sekciji 3 koja se odnose na odrasle).

AD5. Da li Vi ili drugi odrasli u Vašem domaćinstvu u posljednjih 12 mjeseci niste jeli cijeli dan jer niste imali dovoljno novca za hranu?

- Da
- Ne (Idi na AD5a)
- Ne zna (Idi na AD5a)

AD5a. [Ako je na pitanje iznad odgovor DA] Koliko često se to dešavalo: skoro svaki mjesec, nekoliko mjeseci, ali ne svaki mjesec, ili samo 1 ili 2 mjeseca?

- Skoro svaki mjesec
- Poneki mjesec, ali ne svaki
- Samo 1 ili 2 mjeseca
- Ne zna

Sekcija za djecu 1: Pitanja CH1-CH3 (prijelazi i pitanja CH1 i CH2 se daju svim domaćinstvima s djecom mlađom od 18 godina). Za domaćinstva bez djece mlađe od 18 godina prijedite na kraj modula sigurnosti opskrbe hranom.

[ODABERITE ODGOVARAJUĆE SEKCIJE U ZAVISNOSTI OD BROJA ODRASLIH I BROJA DJECE U DOMAĆINSTVU.]

Prijelaz na pitanja koja se odnose na dijete:

Sada ću vam pročitati nekoliko izjava koje su ljudi dali o situaciji vezano za ishranu svoje djece. Za ove izjave, molim Vas, recite mi da li su ČESTO tačne, PONEKAD tačne ili NIKAD nisu bile tačne u zadnjih 12 mjeseci za Vaše dijete/djecu koja žive u domaćinstvu i koja su mlađa od 18 godina.

CH1. "Oslanjali smo se na samo nekoliko vrsta jeftine hrane da prehranimo djecu jer nam je ponestajalo novca za kupovinu hrane." Da li je to bilo često, ponekad ili nikad nije bilo tačno za Vas/Vaše domaćinstvo u posljednjih 12 mjeseci?

- Često tačno
- Ponekad tačno
- Nikada nije bilo tačno
- Ne zna ili odbija odgovoriti

CH2. „Nismo mogli nahraniti djecu uravnoteženim obrokom, jer nismo to mogli sebi priuštiti.“ Da li je to bilo često, ponekad ili nikad tačno za Vas/Vaše domaćinstvo u posljednjih 12 mjeseci?

- Često tačno
- Ponekad tačno
- Nikada nije bilo tačno
- Ne zna ili odbija odgovoriti

CH3. "Naša djeca nisu jela dovoljno jer jednostavno im nismo mogli priuštiti dovoljno hrane." Da li je to često, ponekad ili nikada nije bilo tačno za Vas/Vaše domaćinstvo u posljednjih 12 mjeseci?

- Često tačno
- Ponekad tačno
- Nikada nije bilo tačno
- Ne zna ili odbija odgovoriti

Screeners za 2. sekciju referenciranih pitanja za djecu

Ako je potvrđan odgovor (tj. "često tačno" ili "ponekad tačno") na jedno ili više pitanja CH1-CH3, onda nastavite na sekciju 2. za djecu; inače prijedite na kraj modula za sigurnost opskrbe hranom.

Sekcija 2. za djecu: Pitanja CH4-CH7 (pitanja od domaćinstava koja su prošla skrining za pitanja u sekciji 2. za djecu).

NAPOMENA: Pitanje CH6 prethodi pitanju CH5.

CH4. U posljednjih 12 mjeseci, od (tekući mjesec) prošle godine, jeste li ikada smanjili veličinu obroka Vašeg djeteta/bilo kojeg djeteta jer niste imali dovoljno novca za hranu?

- Da
- Ne
- Ne zna

CH5. Da li je u posljednjih 12 mjeseci Vaše dijete (IME DJETETA/bilo koje od djece) ikada preskakalo obroke jer niste imali dovoljno novca za hranu?

- Da
- Ne (Idi na CH5a)
- Ne zna (Idi na CH5a)

CH5a. [Ako je na pitanje iznad odgovor DA1] Koliko često se to dešavalo: skoro svaki mjesec, nekoliko mjeseci, ali ne svaki mjesec, ili samo 1 ili 2 mjeseca?

- Skoro svaki mjesec
- Poneki mjesec, ali ne svaki
- Samo 1 ili 2 mjeseca
- Ne zna

CH6. Da li je u posljednjih 12 mjeseci Vaše dijete odnosno djeca ikada bili gladni, a Vi jednostavno im niste mogli priuštiti više hrane?

- Da
- Ne
- Ne zna

CH7. Da li Vaše dijete/bilo koje od djece u posljednjih 12 mjeseci nije jelo cijeli dan jer niste imali dovoljno novca za hranu?

- Da
- Ne
- Ne zna

Sekcija vezano za korištenje javnih kuhinja

JK1. Da li ste Vi ili Vaše domaćinstvo trenutno korisnici neke od javnih kuhinja?

- Da
- Ne
- Ne zna

RADNI STATUS	Zaposlen – puno radno vrijeme	25	9,8%
	Zaposlen – pola radnog vremena/ honorarno	12	4,7%
	Stažiranje / pripravnički	0	0%
	Nezaposlen	201	79,1%
	(NE ČITATI) Bez odgovora	16	6,3%
MJESEČNI PRIHODI	Bez prihoda	27	10,6%
	1.00 KM – 450.00 KM	129	50,8%
	451.00 KM – 1.000 KM	68	26,8%
	1.001 KM – 1.500 KM	12	4,7%
	1.501 KM – 2.000 KM	2	8%
	2.001 KM – 2.500 KM	1	4%
	2.501 KM – 3.000 KM	0	0%
	3.000 KM – i preko	0	0%
	(NE ČITATI) Bez odgovora	15	5,9%
	KATEGORIJA RANJIVE GRUPE	Uključeni u sistem socijalne zaštite	170
Nisu uključeni u sistem socijalne zaštite		84	33,1%
Siromašno domaćinstva s više od jednog djeteta (0-18 godina)	Da	27	15,9%
	Ne	143	84,1%
Domaćinstvo s najmanje jednim djetetom (0-18 godina) gdje je glava domaćinstva ženska osoba	Da	15	8,8%
	Ne	155	91,2%
Romska domaćinstva i pojedinci	Da	23	13,5%
	Ne	147	86,5%
Manjinski povratnici (povratnici u dijelovima BiH gdje su pripadnici Vašeg naroda u brojčanoj manjini)	Da	17	10,0%
	Ne	153	90,0%
Osobe koje su preživjele seksualno nasilje tokom rata	Da	2	1,2%
	Ne	168	98,8%
Dugotrajno nezaposleni	Da	69	40,6%
	Ne	101	59,4%
Osobe s invaliditetom i hronični bolesnici	Da	139	81,8%
	Ne	31	18,2%
Penzioneri s minimalnom penzijom bez drugih izvora primanja i pomoći	Da	37	21,8%
	Ne	133	78,2%
Osobe koje žive u kolektivnom smještaju	Da	5	2,9%
	Ne	165	97,1%
Trenutno zaposleni, ali vas poslodavac nije registrovao kao zaposlenog	Da	11	13,1%
	Ne	73	86,9%
Zaposleni, ali možete za sebe reći da ste relativno siromašni	Da	15	17,9%
	Ne	69	82,1%
Beskućnici	Da	5	6,0%
	Ne	79	94,0%
Možete za sebe reći da ste relativno siromašni	Da	75	89,3%
	Ne	9	10,7%

STRUKTURA UZORKA – DOMAĆINSTVA

SOCIO-DEMOGRAFSKE VARIJABLE	CIJELI UZORAK		
	Svi ispitanici / domaćinstva		
	N	%	
ENTITET	FBiH	152	59,8%
	RS	95	37,4%
	BD	7	2,8%
	Unsko-sanski kanton	20	7,9%
	Posavski kanton	3	1,2%
	Tuzlanski kanton	32	12,6%
	Zeničko-dobojski kanton	22	8,7%
	Bosansko-podrinjski kanton	4	1,6%
	Srednjobosanski kanton	19	7,5%
	Hercegovačko-neretvanski kanton	15	5,9%
REGION	Zapadnohercegovački kanton	6	2,4%
	Kanton Sarajevo	25	9,8%
	Livanjski kanton	6	2,4%
	Region Banja Luka	44	17,3%
	Region Dobojski	18	7,1%
	Region Bijeljina	18	7,1%
	Region Pale	10	3,9%
	Region Trebinje	5	2,0%
	Brčko distrikt	7	2,8%
	Grad	89	35,0%
TIP NASELJA	Selo	165	65,0%
	Da	42	16,5%
ŽENA – GLAVA DOMAĆINSTVA	Ne	212	83,5%
	1	51	20,1%
UKUPAN BROJ ČLANOVA DOMAĆINSTVA	2	74	29,1%
	3	53	20,9%
	4	38	15,0%
	5 +	38	15,0%
	1	61	24,0%
BROJ ODRASLIH ČLANOVA DOMAĆINSTVA	2	116	45,7%
	3	43	16,9%
	4	23	9,1%
	5 +	11	4,3%
	0	176	69,3%
BROJ DJECE DO 18 GODINA STAROSTI	1	32	12,6%
	2	25	9,8%
	3	7	2,8%
	4	6	2,4%
	5 +	8	3,1%
KATEGORIJA RANJIVE GRUPE	Uključeni u sistem socijalne zaštite	170	66,9%
	Nisu uključeni u sistem socijalne zaštite	84	33,1%

UJEDINJENE NACIJE
BOSNA I HERCEGOVINA

JOINT SDG FUND